

TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA KAVRAMSAL-KURUMSAL YAKLAŞIMLARI

Şerif ÖNER*
Mehmet TAN**

ÖZET

Toplumsal hizmetlerin etkin, verimli, yerinde sunulması ve sorunların çözülmesi yönetsel yapıların öncelikli amaçları arasında yer almıştır. Ancak merkezi yönetimlerin başta olmak üzere söz konusu amaçların karşılanmasında mevcut kurumsal yapılar her zaman başarılı olamamıştır.

Toplumsal taleplerin yeterince karşılanamaması ve artan sorunların varlığı toplumsal kesimlerin yönetsel işleyişte etkin olmalarını gerektirmiştir. Söz konusu gereklilik günümüzde somut anlamda demokratik işleyiş ve katılımcı yönetim anlayışının uygulamaya aktarılması olarak yansımıştır. Bu yaklaşım paralelinde, devlet erkinden bağımsız bireyler tarafından oluşturulan kurumsal yapıların (sivil toplum kuruluşlarının) yönetsel işleyişe dahil edilme yöntemleri üzerinde durulmaya başlanmıştır. Uluslar arası bazı metinlere konu olan ve sivil toplum kuruluşlarının devlet erkiyle birlikte hareket etmesi, işbirliği içinde olması olarak tanımlayabileceğimiz model literatürde yönetim (governance) olarak adlandırılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının yönetsel işleyişine katılımlarının sağlanması öncelikle yasal ve kurumsal bazı düzenlemeleri gerektirmektedir. Temsili demokrasinin uyguladığı yönetim modellerine yasal ve kurumsal düzenlemeleri yapma erki önemli düzeyde siyasi partilerin sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik algılama düzeyleri ve yaklaşımları önem kazanmaktadır.

Çalışmamızda yukarıdaki gereklilikler bağlamında sivil toplum-sivil toplum kuruluşları kavramları ele alınmakta ve siyasi partilerin konuya yaklaşımları parti program ve seçim bildirgeleri doğrultusunda incelenmektedir.

ABSTRACT

Administrative structure has initially taken objectives in the place of public services, in which active, productive to be submitted citizen of society and solving problematic. However, existing institutions chiefly central administration in the light of discussed of objectives would not always be reached successfully.

Demands of society have not been sufficiently to be receive and increasing existing problematic of various groups of society leads to dominant participate in administrative process. In these days considering of these necessities in which process of democracy and approach of participatory administration reflected putting into practices in the meaning of concrete area. This approach brings parallel view that structures of institutional (institutions of civil society) which are being established by individuals who are independent from power of state. Institutions of civil society have been getting not only more popular, but also thought about how to establish some useful methods of participating them in administrative processes. The term of governance (literally translated, in which is the political direction and control exercised over this actions of

* Yrd.Doç.Dr., KSÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı

** Araş. Gör., KSÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı

the members, citizens, or inhabitants of communities, political administration). That this word nowadays has entirely connotations can be seen clearly from subjects of some international texts will be named that both power of state and institution of civil society may now appear clearer as it is manifest that it exist in all political processes. It is important to be notice however; that this is never a simple one-way relationship between power of state and institutions of civil society. This relationship based on co-operative and co-operation in both ways.

To participate in administrative processes of institutions of civil society will be required to establish some form of legitimates and regulations of institutions. In practising representative democracies of administrative models depend upon political parties which have been initiative sphere to make legitimate and regulations of institutions that is getting importance from this point of view political parties will have been gaining some level of perception and approaches on civil society and institutions of civil society.

In this study we examine in the necessities of above discussions of the concept of civil society institutions of civil society and political parties studied in detail in the direction towards to programs of parties and statements of elections.

Giriş

Ulusal ve yerel nitelikli sorunların mevcut demokratik yöntemlerle (temsili demokrasi) giderilememesi ve daha da karmaşık bir hal alması, yönetim erkinin diğer unsurlarla paylaşılmasını (yönetime katılım) gündeme getirmiştir.

Yönetime katılım olgusu, özellikle Habitat II konferansında gündeme gelen yönetişim (governance) yaklaşımıyla ön plana çıkmıştır. Yönetişim kavramı, mevcut sorunların giderilmesi için devlet erki ile devletten bağımsız ulusal ve yerel unsurların işbirliği içinde olmaları biçiminde açıklanmaktadır. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşlarının yönetim sürecine etkin katılımları amaçlanmaktadır.

Ülkemizde özellikle 1980'ler sonrasında yoğun olarak tartışılmaya başlanan sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşlarının mevcut yapıları ve yönetsel işleyişe katılmaları konusunda siyasi partilerin yaklaşımları büyük önem taşımaktadır. Çalışmamızda öncelikle sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları kavramları ele alınmakta daha sonra çeşitli dönemlerde merkezi yönetimde bulunan ve halen hükümette olan partilerin söz konusu kavramlara yönelik algılama düzeyleri ve yaklaşımları incelenmektedir.

Kavramsal Çözümleme

Günümüzün yükselen değerlerinden olan sivil toplum kavramı genel itibariyle; "devletin ve devlet otoritesinin dışındaki ekonomik ve toplumsal alanı nitelemek için kullanılan, kendi ilke ve kurallarına göre işleyen, otorite alanı dışında kendi kendini düzenleyen özerk alan"; "Devlet denetimi veya baskısının ulaşmadığı veya belirleyici olamadığı alanlarda, bireylerin/grupların Devletten izin almadan, kovuşturmaya uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo-kültürel etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların

Türkiye’de Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

oluşturabildiği bir toplum" gönüllü, sosyal ve devlet dışı kurumların bir toplumu olarak tanımlanmaktadır.¹ Hukuk devleti çerçevesinde sivil toplum olgusu halkın katılımıyla yönetilen devletin hukuk sınırları içine çekildiği her türlü düşüncenin dikeylemesine ve yataylamasına örgütlenip serpiştiği teklik içinde çokluğun yaşandığı böylelikle de toplumsal ilerleme dinamiğinin yakalandığı bir toplum² olarak algılanmaktadır

Merkezi ve hakim unsurları hedef almadan yurttaşlar toplumu olarak da nitelenen sivil toplum bu anlamda; "yurttaşlar arasındaki sosyal ilişkilere ve iletişime atıf yapan bir kavram"³ olarak nitelenmekte ve yurttaşların oluşturduğu düzen yada birimi yurttaş olan toplum türü olarak tanımlanmaktadır.

Toplumsal yaşam alanlarını tanımlamada sivil toplum; siyasal, iktisadi ve toplumsal yaşam alanlarının ayrılmış olduğu veya siyaset dışı kalan toplum olarak nitelenirken, katılım unsuru açısından; "düşüncelerin kitle iletişim araçlarıyla yayılmasının, mekan birliği olmaksızın, katılım oluşturabildiği toplum biçimi"⁴ olarak ele alınmaktadır.

Sivil toplum ile kavramlaştırılan toplumsal ve yönetsel kurguyu, Devlet ve yönetimin işleyişinin birbirinden ayrıldığı, eşitlik ve özgürlük kavramlarının bu düzenleme içinde yeniden tanımlandığı, kamusal çıkar ile bireysel çıkarın uzlaştırıldığı bir tasarım olarak nitelemek mümkündür. Bu çerçevede sivil toplum; "bireylerin Devletten izin almadan girebildiği toplumsal ilişkiler, gerçekleştirebildiği toplumsal etkinlikler"; "modern anlamıyla politik alanın, yani devlet alanının dışında kalan toplum kesiti"; "Devlet güdümünde olmayan, resmi ideolojinin en az etkisini gösterdiği müesseselerin yaygın olduğu toplum" ve "Devlete karşı ve onun dışında kalan bir alan"⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede sivil toplum "devletin tüm sosyal faaliyetleri kontrol etmesinin tüm

¹ Tanımlar için bkz., Aytekin YILMAZ, "Sivil Toplum Demokrasi ve Türkiye", *Yeni Türkiye*, Yıl.3, S.18, Kasım-Aralık 1997, s.86; Yavuz ATAR, "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi", *Yeni Türkiye*, S.18, Kasım-Aralık 1997, s.98; Ferhad İBRAHİM, "Sivil Toplum Üzerine Arap Tartışması", *Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları*, (Der. Ferhad İbrahim-Heidi Wedel), İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.38.

² Sami SELÇUK, *Zorba Devletten Hukuk Üstünlüğüne*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1998, s.335.

³ Ali Yaşar SARIBAY, *Postmodernite Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1995, s.17; İoanna KUÇURADİ, *Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.28.

⁴ İlter TURAN, "Sivil Toplum Kurumları ve Özerklik", *Sivil Toplum*, (Ed. Yurdakul FİNCANCI), TÜSES Yayınları, İstanbul 1991, s.27; Toktamış ATEŞ, "Sivil Toplum ve Değerleri", *Sivil Toplum, A.k.*, s.35-36.

⁵ İlter TURAN, "Sivil Toplum Kurumları ve Özerklik", *Sivil Toplum*, (Ed. Yurdakul FİNCANCI), TÜSES Yayınları, İstanbul 1991, s.27; Toktamış ATEŞ, "Sivil Toplum ve Değerleri", *Sivil Toplum, A.k.*, s.35-36.

sosyal girişim ve yetenekleri emmesinin engellenmesi için devletin erişim alanının daraltılmasını”⁶ ifade eder.

Söz konusu tanımlamalarda sivil toplum, Devlet erki dışındaki yapıların/bireylerin denetim ve baskı görmeden çeşitli konularda etkin oldukları toplumsal model olarak ele alınmaktadır. Sivil topluma yönelik tanımlardan ortaya çıkan en belirgin özellik, sivil toplumun Devlet aygıtına göre duruşu/konumudur. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları, Devlet aygıtı dışında bireyler tarafından bir araya gelerek oluşturulan yapılardır. Genel olarak sivil toplum kuruluşları, olarak adlandırılan bu unsurlar; "belirli mekan ve zamanda, bilgiye dayanarak teşhis edilen bir ihtiyacı yada bir ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, kar amacı gütmeyen hizmet veren, böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlar", "belirli sorunlar, çıkarlar, talepler etrafında örgütlenmiş yapılar"⁷ şeklinde tanımlanmaktadır

Sivil toplum kavramının işlevselliğini ortaya koymaya yönelik kurumsal oluşumları ifade etmekte olan sivil toplum kuruluşları tanımları yaklaşım açısından farklılıklar içermektedir. Sivil toplum olgusu kendi içinde Devlet erkini rakip olarak gören ve onun dışında kalmayı hedefleyen bir anlayışla tanımlanmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ise sivil toplum tanımından farklı olarak örgütlenme boyutuyla ele alınmakta, ancak, örgütlenme tanımlarında kamusal erkle işbirliğine gitme, katılma, paylaşma unsurları öne çıkmaktadır.

Siyasi Partilerin Yaklaşımları

Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının yönetsel işleyişte etkin ve belirleyici rol alabilmeleri büyük ölçüde yönetsel yapıyı yönlendiren unsurların yaklaşımlarıyla ilgilidir. Bu çerçevede siyasi partilerin gerek sivil toplum gerekse sivil toplum kuruluşlarına yönelik yaklaşımları, algılamaları bu yöndeki birikim ve çabaları önem kazanmaktadır. Aşağıda ülke yönetiminde çeşitli zamanlarda görev almış siyasi partilerin bu konudaki görüşleri incelenmektedir.

Demokratik Sol Parti (DSP)

DSP Genel Başkanı; “halkın siyasette ön plana çıkarılabilmesi ve etkin duruma getirilmesi durumunda demokrasi önündeki engellerin de kolayca aşılabileceğini”⁸ savunmaktadır. Halkın siyasette etkin kılınmasına yönelik ifadelerle karşın DSP, 1991 Seçim Bildirgesinde halkın etkinlik araçlarından olan sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları kavramlarına yer vermemekte, ancak “toplumsal örgütler” ifadesini kullanmaktadır.

⁶ David BEATHAM-Kevin BOYLE, *Demokrasinin Temelleri*, (Çev. Vahir Başak) Liberte Yayınları, Ankara 1998, s.119.

⁷ KUÇURADİ, Üç Sempozyum..., *a.g.k.*, s.30; Taciser BELGE, Üç Sempozyum..., *A.k.*, s.69.

⁸ Bülent ECEVİT, *Toplumsal Kültürün Türk Siyasal Yaşamına Etkisi*, DSP Genel Merkezi Yayını, Ankara 1997, s.51.

Türkiye’de Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kuruluşları arasında önemli bir yeri bulunan meslek kuruluşlarına yönelik olarak DSP Programında, bu kuruluşların gelişen bir toplumda yaşamsal önem taşıdığı belirtilmektedir. Programla bağlantılı olarak 1991 Seçim Bildirgesinde, sendikalara ve meslek kuruluşlarına siyasal katılım hakkı tanınacağı ayrıca kuruluşların yöneticilerinin Milletvekili olabilmelerini ve yerel yönetimlerde göreve seçilebilmelerini önleyen yasal hükümlerin kaldırılacağı⁹ ifadesi yer almaktadır.

DSP 1991 ve 1995 Seçim Bildirgelerinde, gerçek ve katılımcı demokrasiyi sağlayacak yeni bir Anayasanın hazırlanması öngörülmekte, aynı zamanda yeni Anayasa da “toplumsal örgütlerin” siyasal katılımını sağlayıcı düzenlemelere yer verilmesine yönelik gereklilik vurgulanmaktadır. 1991 Bildirgesinde sendikalar ve meslek kuruluşlarına yönelik siyasal katılımı savunan DSP, katılımcı yönetim anlayışının kurumsal yapılara uyarlanması konusunda iki ayrı birime yer vermektedir; Yerel Yönetimler ve Yüksek Öğretim Kurulu.

DSP, yönetime katılım olgusunu sadece siyasal katılım boyutuyla ele almadığının göstergesi olarak, Yüksek Öğretim Yasası’nda yapılacak değişikliklerle öğrencilerin üniversite yönetimlerine “etkin” katılımlarını sağlama amacını ifade etmektedir. Ayrıca yerel düzeyde halk katılımını olabildiğince doğrudan ve etkin kılmak için “komşu kurulları”nın oluşturulmasına yönelik düzenleme yer almaktadır. DSP, siyasal katılım konusunda yer verdiği sivil toplum kuruluşlarını komşu kurulları içinde de rol almalarını öngörmektedir.

DSP 1991 Seçim Bildirgesinde, “ekonomik ve sosyal politikalarda uzlaşma ve istikrar sağlamak üzere; işçi, işveren, çiftçi, esnaf ve sanatkarlar kuruluşlarının etkin katılımıyla Toplumsal Uzlaşma ve Anlaşma Kurulu” oluşturulması hedefini ortaya koymaktadır. Aynı bildirgede katılımcı yönetim açısından yer verilen bir başka düzenleme ise; “KİT’ler Eşgüdüm ve Denetim Kurulu” dur. Söz konusu kurulun KİT yönetici ve çalışanları dahil olmak üzere geniş bir katılım çerçevesinde oluşturulması hedeflenmektedir.

DSP programında örgütlenme ve siyasal katılım başlığında demokrasinin gerçeklik kazanması ve sağlıklı işleyebilmesi için; “siyasal ve toplumsal örgütlenmenin serbest olması”, “halkın siyasete örgün ve etkin biçimde katılabilmesi” ne yönelik gereklilik belirtilmektedir. Bu yaklaşımın çerçevesinde DSP Genel Başkanı, “güçlü hükümetten önce güçlü, etkili örgütlü toplum gereklidir”¹⁰ ifadesini kullanmakta ancak 1999 Seçim Bildirgesinde, 1991’in aksine bu hedefin gerçekleşmesini sağlayacak öngörülere yer verilmemektedir.

⁹ *Demokratik Sol Parti (DSP) 1991 Seçim Bildirgesi*, DSP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.28-29.

¹⁰ Bülent ECEVİT, *RP-DYP Hükümetinin Programı Üzerinde TBMM’de Yaptığı Konuşma*, 6 Temmuz 1996, DSP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.25.

1999 Seçim bildirgesinde, demokrasiye gerçeklik ve işlerlik kazandırmayı öncelikli görevi ve işlevi¹¹ saymakta olan DSP, “demokraside yönetime sağlıklı işlerlik kazandırabilmenin başta gelen koşulu katılımcılıktır; toplum kesimlerinin kararlara ve uygulamalara etkin katılımıdır” ifadesine yer vermektedir. Bu ifadenin tamamlayıcısı olarak ise Genel Başkan tarafından DSP; “katılımcı demokrasinin güvencesi” olarak tanımlanmaktadır. Ancak 1999 Seçim Bildirgesinde bu yaklaşımı geçerli kılacak biçimde katılımcı yönetim anlayışının birincil unsuru olan sivil toplum kuruluşlarına yönelik öngörü ve hedeflere rastlanmamaktadır.

DSP 1995 Seçim Bildirgesinde, demokrasiyi bütün kurumlarıyla eksiksiz yerleştirmek için gerekli yasal düzenlemeleri yapmayı ve toplum kesimlerinin siyasete etkin katılımının önündeki engelleri kaldırma amacını belirtmekte, “katılımcı demokrasi bilincinin gelişmesine ve yaygınlaşmasına yönelik programlara yer verilmesini sağlama”¹² hedefine yer verilmektedir. Bu yaklaşımın uzantısı olarak kamu yönetiminde yönetim biçimini değiştirme kararlılığı çerçevesinde; “yönetim sürecinde demokratik ilkeleri ve katılımı sağlama” amacı vurgulanmaktadır.

DSP'nin 1999 Bildirgesinde sivil toplum kuruluşlarının da yer alacağı ve daha önce 1991 bildirgesinde “Toplumsal Uzlaşma ve Anlaşma Kurulu” olarak yer alan ekonomik karar ve uygulamalara yönelik istişari amaçlı “Ekonomik ve Sosyal Konsey” (ESK) toplantılarının yapılacağına değinilmektedir. 1991 de ekonomik ve toplumsal kesimlerin etkin katılımı ile oluşturulacak, “Toplumsal Uzlaşma ve Anlaşma Kurulu” oluşturulmasını savunan DSP, 1995 bildirgesinde Ekonomik Toparlanma ve Kalkınma Programı başlığı altında bu kuruldan söz etmemekle, 1991 deki model önerisinden vazgeçmiş görünmekte, ancak çeşitli toplum kesimlerinin temsilcilerinin katılacağı, katkıda bulunacağı bir ESK oluşumuna yer vermektedir. DSP, ESK’de kararların (1991 bildirgesinde yer alan kurulun adını anımsatır bir ifadeyle) toplumsal uzlaşmayla alınacağını belirtmektedir.

DSP, 1991 de olduğu üzere 1999 Seçim Bildirgesi’nde de “örgütlü toplum” kavramını kullanmakta ve yine 1991 ve 1995 Bildirgeleri ile aynı paralelde sendika ve meslek kuruluşlarının siyasal katılımına yönelik teklife yer vermektedir.

Genel itibariyle kamuoyunda geniş bir kullanım tercihi olan sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları kavramları DSP tarafından “örgütlü toplum” şeklinde ifade edilmektedir. Seçim Bildirgelerinde katılımcılık, gerçek demokrasi vb. ifadeler kullanılmakla birlikte kavramları uygulamaya aktaracak etkin bir “yönetime katılım” modeli ve yaklaşımı önerilmemiştir. Bununla

¹¹ *Demokratik Sol Parti 1999 Seçim Bildirgesi*, DSP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.75.

¹² *Demokratik Sol Parti 1995 Seçim Bildirgesi*, DSP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.5.

Türkiye’de Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

birlikte, sivil toplum kuruluşlarının yönetime katılımları merkezi düzeyde oluşturulması öngörülen kurumsal yapılara katılım biçiminde ele alınmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

Çoğulcu ve katılımcı siyaset¹³ hedefleyen MHP, sivil toplum kuruluşlarına hizmet sunumunda yer vermekte ve Seçim Beyannamesinde bu kuruluşların sosyal hizmet yatırımı yapmaları ve işletmeleri konusunda teşvik edileceğini belirtmektedir. MHP bu yaklaşımı ile karar alma sürecinde yer vermediği sivil toplum kuruluşlarını uygulama aşamasında etkin kılma hedefini tercih etmektedir.

MHP, 21. yüzyılda Türkiye’nin bölgesinin süper gücü olabilmesi için, “Türk insanının demokratik değerlere sahip çıkmasını sağlayacak bir eğitim alması ve toplumsal dayanışma fikrine sahip olmasının sağlanması”¹⁴ gerektiğini vurgulamaktadır.

MHP 1999 Seçim Beyannamesinin temel görüşler ve ilkeler başlığı altında, çoğulcu demokrasi idealini; “sayı ve güç ölçülerine bakılmaksızın toplumu oluşturan bütün fert ve grupların, toplumun gelişmesine yaptıkları katkı oranında siyasi, sosyal ve ekonomik değerlerin bölüşümünden hak ettikleri payı adil bir biçimde alabilmelerini öngören” bir yapı biçimde açıklamaktadır.

Çevresel değerlerin korunması ile ekonomik gelişme arasındaki etkileşimin sağlanması noktasında yöre halkının karar alma ve denetim sürecine katılımlarına yönelik olarak MHP, “çevre-ekonomik gelişme dengesinin” sağlanmasında sivil toplum kuruluşları ve meslek kuruluşlarının katkılarının gereğine¹⁵ yer vermektedir. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşlarını; “toplumun ayrılmaz parçası”¹⁶ olarak nitelermekte ve toplumun artık örgütlü olacağını vurgulamaktadır.

1999 Seçim Beyannamesi’nde Türkiye’nin hedefleri ve politikalarına yönelik olarak; “tüm organlarıyla etkin, katılımcı ve demokratik bir hukuk devletinin gerçek anlamda tesisi” ilkesine yer verilmektedir. DSP gibi MHP’de Seçim Beyannamesinde Anayasa’nın gerçek bir “toplum sözleşmesi belgesi” olması için mümkün olduğunca geniş bir uzlaşma ile gözden geçirilmesini öngörmektedir.

¹³ *Lider Türkiye’ye Doğru, MHP 18 Nisan 1999 Seçim Bildirgesi*, MHP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.25.

¹⁴ Tunca TOSKAY, “21. Yüzyılın Eşiğinde Küreselleşme ve Türkiye”, *MHP Parti İçi Eğitim Faaliyetleri I*, MHP Genel Merkezi Yayını, Ankara 1996, s.29.

¹⁵ *Türkiye’nin Çevre Meseleleri ve Milli Çevre Politikası*, MHP Bilim Teknolojik Araştırmalar Grubu Yayını, Ankara Ocak 1999, s.73.

¹⁶ *Bilgi Toplumuna Hazırlık*, MHP Bilim Teknolojik Araştırmalar Grubu Yayını, Ankara Ocak 1999, s.36-37.

MHP, sivil toplum kuruluşları kavramına açık olarak 1999 Seçim Beyannamesinin Kamu Yönetimi başlığında; “ülkemizde demokrasinin gelişmesi, sosyal adaletin ve sosyal barışın sağlanması bakımından sivil toplum kuruluşlarının örgütlenmesinin teşvik edileceği” ifadesiyle yer vermektedir.

1999 Seçim Beyannamesinde ekonomide rekabetin korunması amacıyla KOBİ’leri destekleme vaadine yer verilirken ülkemizde üye ve içerdiği birey sayısı açısından önemli bir sivil toplum kuruluşunu oluşturan esnaf ve sanatkar kesiminin toplumumuz içindeki ağırlıkları dikkate alınarak “Esnaf ve Sanatkar Bakanlığı” kurulacağı belirtilmektedir.

Anavatan Partisi (ANAP)

ANAP programının sosyal politika başlığında, devletin gönüllü sosyal dayanışmayı, özellikle geleneksel sosyal dayanışma esaslarını ve kuruluşlarını teşvik edecek tedbirleri almakla görevli¹⁷ olması gerektiği belirtilmektedir.

Devleti, hantal aşırı merkezîyetçi ve şeffaf olmayan bir yapı olarak tanımlayan ANAP, 1999 Seçim Bildirgesinde Devlet yönetiminde yapılması tasarlanan yapısal reform çalışmaları içinde sivil toplum kuruluşlarına yer vermekte bu kuruluşları Devlet yönetiminde yapısal reformun gereklerinden biri olarak ele almaktadır. Bu çerçevede; “sivil toplum temsilcilerinin sorunların çözümüne etkin katılımını sağlamak, katılımcı demokrasiyi güçlendirmek”¹⁸ hedeflenmektedir.

ANAP 1999 Seçim Bildirgesinde, sivil toplum kuruluşlarına “toplumun temel taşları” arasında son sırada yer vermekte, bu kuruluşları Devletin milletin hizmetinde olduğu yeni bir anlayışın ve yapılanmanın vazgeçilmez şartı olarak nitelendirmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde ANAP, toplumsal sorunların çözümünde toplumun tüm kesimlerinin katılımını hedeflemekte, sivil toplum girişimlerini ve örgütlenmelerini destekleme kararlılığını belirtmektedir.

Sivil toplum kuruluşları ANAP tarafından seçim dönemlerindeki “hedef” unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada, bugüne kadar yaptıklarının ve bundan sonra yapacaklarının sivil toplumun bütün kurum ve kuruluşlarına inilerek anlatılması gerektiği, bunun başarılması oranında farklılıklarının ortaya konulacağı ve parti olarak daha iyi anlaşılacakları ifade edilmektedir. Söz konusu yaklaşım partinin sivil toplum kuruluşlarıyla iletişim kurma ihtiyaç ve hedefine işaret etmektedir.

Seçim Bildirgesinde sivil toplum kuruluşlarını toplumsal sorunların çözümünde katılımcı bir yaklaşımla ele alma vaadine yer veren ANAP aynı bildirmede yer alan Türkiye Sözleşmesinde bu yönde bir düzenlemeye yer

¹⁷ *Anavatan Partisi Programı*, ANAP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.26.

¹⁸ *Anavatan Partisi 18 Nisan 1999 Seçim Bildirgesi ve Türkiye Sözleşmesi*, ANAP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.11.

Türkiye’de Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

vermemektedir. Vatandaşla ANAP Genel Başkanı arasında sembolik olarak imzalandığı varsayılan sözleşme metninde sivil toplum kuruluşları yönetime dahil edilmemektedir. Ancak bunun tek istisnası; “temiz bir çevre için belediye ve sivil toplum kuruluşları işbirliği yasasının” 2000 yılında çıkartılacağına yönelik ifadedir. Bu yönüyle sivil toplum kuruluşlarını katılımcı yönetimin bir unsuru haline getirme vaadini ileri süren ANAP aynı Seçim Bildirgesi içinde farklı iki yaklaşım sergilemektedir.

Fazilet Partisi (FP)

FP, toplumsal talepleri siyasi temsil düzeyine çıkararak demokratik rejimin ve ekonomik kalkınmanın temel dayanağı haline getirmeyi siyaset ve kamu yönetim anlayışının vazgeçilmez şartı¹⁹ olarak görmektedir. FP 1999 Seçim Beyannamesinde sivil toplum örgütlerini sendikalarla birlikte, “bürokratik mekanizmanın tamamlayıcı unsurları değil, toplumsal sorunları birlikte çözecek demokratik sistemin aracı kurumları”²⁰ olarak tanımlamaktadır.

FP sivil toplum kavramını demokrasi ile birlikte ele almakta, Türkiye’deki sorunların sadece Devletin demokratikleştirilmesiyle çözümlenemeyeceğini bunun yanında Devleti demokratikleştirmek isteyenlerinde demokrat olmalarının gerektiğini belirtmektedir. İncelediğimiz partilerden farklı olarak FP, sivil toplum kuruluşlarının iç yapılarının demokratikleşmesine yönelik vurgulara yer vermekte, sivil toplum kuruluşları ile demokrasi arasında kurduğu ilişki çerçevesinde; “sivil toplumu demokratik olmayan bir ülkede Devlet de demokratik olamaz”²¹ yaklaşımını savunmaktadır.

Sivil toplumun güçlendirilmesini ve sivil toplum kuruluşları ile ilişkilere öncelikli konuları arasında yer veren FP, Sivil toplum kuruluşları ile demokrasi kavramı arasında kurulan ilişkinin uzantısında, sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi ile demokrasimizin güçlendirileceği, demokrasinin güçlenmesi ile halkın katılımının ve neticede Türkiye'nin güçlenmesinin sağlanacağını vurgulamaktadır.

Önümüzdeki yüzyılda temsili demokrasiden doğrudan demokrasiye geçişin yaşanacağını savunan FP, bu yaklaşım çerçevesinde, toplumsal sorunların çözümündeki araçlardan biri olarak tanımladığı sivil toplum kuruluşlarından, işçi-işveren temsilcilerine ekonomik sorunların çözümünde Devlet ile birlikte hareket etme ve alternatif çözümler üretmelerine imkan tanıma hedeflerine yer vermektedir. Katılımcı yönetim anlayışının kurumsallaşmasına yönelik olarak sergilenen ekonomik kararlara çalışan

¹⁹ M.Recai KUTAN, *Seçim Beyannamesi Basın Toplantısı*, Fazilet Partisi Genel Merkezi Yayını, İstanbul 20 Mart 1999, s.12.

²⁰ *Günüşiğinde Türkiye, Fazilet Partisi 18 Nisan 1999 Seçim Beyannamesi*, Fazilet Partisi Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.103.

²¹ *Fazilet Partisi Kızılcahamam Toplantıları*, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 1-6 Eylül 1998, s.11-12.

kesimin katılımına yönelik bu düzenlemenin yanında, yerel yönetimlerde de sivil inisiyatiflerin etkin rol almalarının sağlanacağına yönelik hedefin/öngörünün FP'nin seçim beyannamesinde dikkati çeken yaklaşımlardır.

FP'ni sivil toplum kuruluşlarına yönelik yaklaşımları arasında diğer partilerden ayıran niteliklerden biri, katılımcı yönetim anlayışını “kültür ve sanat” etkinliklerine de uyarlama vaadidir. Bu bağlamda, tamamen sivil olarak görülen kültür ve sanatın sivil toplum örgütleri, vakıflar ve gönüllü kuruluşların desteklemesiyle güçleneceği ifade edilmektedir.

FP Seçim Beyannamesinde iyi bir Devlet yönetimi için gerekli unsurlar arasında “demokratik katılım” ilkesine de yer vermekte, partilerini; “özgürlükçü, katılımcı ve insanı esas alan bir Devlet anlayışını temel alan” siyasal oluşum olarak tanımlamaktadır. Bu noktada, örgütlenme özgürlüğüne çağdaş demokrasinin gerekleri arasında yer verilmekte ve ülkemizde bunu düzenleyen kanunların çağdaş demokrasi normlarına aykırı hükümlerinin değiştirileceği belirtilmektedir. FP sivil toplum kuruluşlarını toplumsal sorunların aşılmasında Devlet erki ile işbirliği içinde olmalarına yönelik yaklaşımlara yer verirken bu kurumları toplumsal dayanışmanın örnekleri arasında görmekte, toplumsal ve insani dayanışmanın geliştirilmesi noktasında sivil kuruluşların işbirliğinin teşvik edilmesini savunmaktadır.

Doğru Yol Partisi (DYP)

DYP, tarafından kamuoyuna sunulan II. Demokrasi Programında sivil Anayasa hazırlanması gerektiği belirtmekte, öngörülen bu Anayasa da “özgürlüklerin sınırlanması” mantığının terk edileceği bireysel hukuk ve özgürlüklerin genişletilerek sınırlamaların kaldırılacağı²² belirtilmektedir. DYP tarafından bireysel hak ve özgürlükleri kısıtlayan kanuni düzenlemelerin varlığı, insanların mutlu olmalarının ve refah toplumunu oluşturmanın önündeki en büyük engel²³ olarak görülmektedir.

DYP, çağdaş Devlet anlayışında, “sivil toplum kuruluşları ve gönüllü örgütlerin karar alma sürecine katkıda bulunmalarının sağlanması” gerektiğini, ancak Türk idare yapısının çağdaş ve demokratik bir özellik taşımadığından toplumun yönetime katılma isteğine cevap veremediğini savunmaktadır.²⁴

II. Demokrasi Programında DYP tarafından hedeflenen Devlet yaklaşımının içinde sivil toplum kuruluşlarının demokratik bir yapıya kavuşturulması da yer almaktadır. DYP'nin sivil toplum kuruluşlarının

²² 1946'dan 21. Yüzyıla II. Demokrasi Programı, *Siyasal Hukukun Demokratikleşmesi*, 1. Kitap, DYP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.3.

²³ 1946'dan 21. Yüzyıla II. Demokrasi Programı, *İnsanca Hayat*, 5. Kitap, DYP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.2.

²⁴ 1946'dan 21. Yüzyıla II. Demokrasi Programı, *Devletin Yeniden Yapılanması*, 3. Kitap, DYP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.5-6.

Türkiye’de Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

demokratik işleyişe kavuşturulmalarına yönelik yaklaşımı FP’nin bu yöndeki görüşleri ile örtüşmektedir. Kanımızca FP ve DYP tarafından öne sürülen bu yaklaşım 54. Hükümetin sona ermesinde ve söz konusu dönemde siyasette etkin olan yada etkin oldukları yine aynı partiler tarafından savunulan sivil toplum kuruluşlarının ortak hareket etmelerine yönelik bir tepki izlenimi vermektedir.

Mevcut yönetim yapımızı merkezi, bürokratik, halktan kopuk, hantal olarak tanımlayan DYP, vatandaşlara karar alma süreçlerine katılma hakkının tanınmadığını her şeyin merkezin tercihlerine göre yapıldığını ve halkın gönüllü katkısını sağlayan sistemlerin de zamanla devletleştirildiğini savunmaktadır. Bu çerçevede DYP, idareye bir bütün olarak katılımcı yönetim anlayışının hakim olmasını, yeniden yapılanma ilkeleri içinde yer vermekte, yönetime gelmeleri durumunda halkın temsilcilerinin karar alma ve denetim süreçlerinde etkisinin arttırılacağını vurgulamaktadır. Bu yaklaşımın uzantısı olarak Devleti etkin ve güçlü kılmak için merkezi idarenin gücünü, aralarında sivil toplum kuruluşlarının da bulunduğu unsurlara dağıtmayı taahhüt etmektedir.²⁵

Bu yaklaşım DYP’ni diğer siyasi partilerden ayıran birinci özelliği ortaya koymaktadır. Zira DYP, merkezi yönetimin mevcut gücünü “devleti etkin ve güçlü kılmak için” aralarında sivil toplum kuruluşlarında bulunduğu unsurlarla paylaşma/dağıtma hedefini ortaya koymaktadır. DYP’ni sivil toplum kuruluşlarına yönelik yaklaşımları açısından diğer partilerden ayıran ikinci özellik; söz konusu programda sivil toplum kuruluşlarının yönetsel katılımına dahil edilecekleri alanların ortaya konulmuş olmasıdır. Buna göre sivil toplum kuruluşlarına; insan hakları teşkilatı, kültür hizmetleri, özürllülerle ilgili görev ve hizmetlerin devredilmesi ayrıca, Mahalli Çevre Denetleme Kurullarının oluşturulmasının yanı sıra, denizlerin tarihi, kültürel ve arkeolojik mirasın korunmasında bu kuruluşların yanı sıra diğer toplumsal ve mesleki unsurlarında yer alması²⁶ hedeflenmektedir. Öte yandan DYP, “kendi iç yapılarının yeterince demokratik olmalarının sağlanması gerektiğini”²⁷ belirttiği sendikalara, Ekonomik ve Sosyal Konsey de siyasal iktidara ülke sorunları hakkında fikirler önermesini öngörmektedir.

DYP tarafından sivil toplum kuruluşlarına yönelik olarak ortaya konulan kurumsal yaklaşımı tek başına yeterli görmek mümkün değildir. Sivil toplum kuruluşlarına devredilmesi düşünülen görevler FP tarafından hedeflenen ve sivil toplum kuruluşlarını daha çok toplumsal dayanışmayı geliştirme aracı olarak gören bir anlayışla ele alınmış görünümünü taşımaktadır. Zira DYP, sivil toplum kuruluşlarını sadece kamusal nitelikli hizmetlerin üretilmesi noktasında görevlendirmeyi planlamaktadır. Ancak sivil toplum kuruluşlarının yönetsel karar süreçlerinde etkin olmalarına yönelik bir model üretilmiş değildir. Bu

²⁵ Devletin Yeniden Yapılanması, 3. Kitap, a.g.k., s.9,13.

²⁶ 21. Yüzyıl Projeleri, 7. Kitap, DYP Genel Merkezi Yayını, Ankara, s.43, 46-47, 61.

²⁷ İnsanca Hayat, 5. Kitap, a.g.k., s.12.

bağlamda sadece hizmetlerin üretilmesinde görevli kılınacak bir sivil toplum kuruluşu yaklaşımını demokratik katılım açısından yeterli görmek çağdaş katılım normları eksik yorumlamaktan başka bir şey olmayacaktır. Öte yandan DYP tarafından yapılması tasarlanan görevlendirmeden önce sivil toplum kuruluşlarının bu görevleri yapabilme, yapabilirlik kapasitelerine yönelik bir görüş ve model yer almamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının demokratik kılınmaları bu kuruluşların kendilerine devredilmesi düşünülen görevleri yapabilecekleri anlamına gelememektedir.

DYP yerel yönetimleri halk ve devlet arasındaki iletişimsizliği ve güvensizliği ortadan kaldıran birimler olarak tanımlamakta, yerel halkın sorunlar hakkında karar verme ve çözüme katkıda bulunma eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede DYP, yerel yönetimler düzeyinde sivil toplum kuruluşlarının yönetime katılmalarını öngörmektedir. II Demokrasi Programında mahalli idareler düzeyinde sivil toplum kuruluşlarının yönetime katılmasının adeta imkansızlığından yakınılmakta ve sivil toplum kuruluşlarına bu birimlerde oluşturulacak komite ve komisyonlarda görev almalarına yönelik düzenlemelere gitme hedefi ortaya koyulmaktadır. Ancak uygulamaya yönelik model önerisi getirilmemiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

CHP yönetim anlayışına yönelik değişim teklifinde, sivil örgütlenmenin hızlandırılmasını ve bu örgütlenmenin önündeki engellerin kaldırılmasını önermektedir ve örgütlü sivil toplumlarda katılımcılığın uygulanmasının kolay olacağı, bir başka deyişle katılımcılığın örgütlü sivil toplum kuruluşları ile olanaklı kılınacağını²⁸ savunmaktadır.

CHP tarafından Demokrasi ile sivil toplum kuruluşları arasında kurulan ilişkide sivil toplum kuruluşlarının kurumsallaşması durumunda demokratik işleyişin kesintiye uğramayacağı vurgulanmaktadır. CHP, sivil toplum anlayışı ile insan hakları arasında ilişki kurmakta, insan haklarının eksiksiz olarak kullanılabilmesi için sivil toplum kuruluşlarının doğrudan etkinlik gösterebilecekleri bir modelin uygulanmasını önermektedir. Bu çerçevede, günümüzde sosyal demokrat partiler başta olmak üzere tüm duyarlı kesimlerin öncelikli görevlerinin; “örgütlü çoğulcu toplum yapısının hızla gerçekleşmesine katkıda bulunmaları”²⁹ olduğu vurgulanmaktadır.

CHP, 1999 Seçim Bildirgesinde; “halkın yönetime katılımının ve örgütlenme özgürlüğünün sağlanması; siyasete katılımın artırılması ve örgütlü sivil toplumun önündeki engellerin kaldırılması”³⁰ başlıklarına yer

²⁸ Doğan TAŞDELEN, *Çağdaş Katılımcı Demokratik Belediye*, Yorum Basın Yayın, Ankara 1993, s.76-77.

²⁹ *Demokratikleşme ve İnsan Hakları Ön Rapor*, CHP Somut Politikalar Çalışma Grubu No: 01, Ankara Mayıs 1998, s.16,32.

³⁰ *Cumhuriyet Halk Partisi Çözüm 2000*, CHP Genel Merkezi Yayını, Ankara Tarihsiz, s.15, 17.

Türkiye’de Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

verilmektedir. Bu noktada CHP amacını; “bireyi özgür, toplumu örgütlü, Devleti demokratik kılmak” olarak açıklamaktadır. CHP Seçim Bildirgesinde (DSP’nin Seçim Bildirgesini anımsatır tarzda) Ekonomik ve Sosyal Konsey’in (ESK) oluşumunda katılımcı unsurlara yer verileceği, ESK’da işçi, memur, esnaf, üretici, tüketici ve özel kesim örgütlerinin temsilini artıracak şekilde yeniden yapılandırılacağı vurgulanmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının katılımının kurumsallaşmasına yönelik olarak, bu kuruluşlara yerel yönetim hizmetlerini yönlendirme ve denetleme olanağının sağlanacağı belirtilmektedir.

Siyasi partiler içinde sivil toplum kuruluşlarına yönelik olarak CHP farklı bir yöntem uygulamış ve “CHP İktidarında Sivil Toplum Kuruluşları”³¹ adlı bir ön rapor hazırlamış, raporda sivil toplum kuruluşları ile CHP arasındaki işbirliğini geliştirmenin yolları değerlendirilmiştir. Söz konusu raporda sivil toplum kuruluşları; “genellikle toplumun en dinamik, değişime öncülük eden ve halk kitlelerinin duyarlılıklarını dile getiren, toplumsal etkileme gücü yüksek kuruluşlar” ve “toplumsal sorumlulukları amatörce paylaşmayı ve kendi sözcülüğünü ve savunuculuğunu yaptığı alanı Devlettten ve kamu karışmacılığından sakınarak daha geniş bir kamusal dayanışma alanı yaratan örgütlenme modeli” olarak tanımlanmaktadır. CHP sivil toplum kuruluşlarını, “yeni örgütler” olarak adlandırmakta ve bu kuruluşların kendini yenileyen oluşumlardan, dinamik, devingen bir yapılanmadan, toplumsal ve bireysel yaşama değinen, kimi yerlerde o yaşamın kendisi olan normlar, değerler, yasalar ve uygulamalardan oluştuğunu belirtmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşları Raporu'nda CHP, bireyin ve toplumun özgürlüğünü savunan bir parti olarak tanımlanmakta, katılımcı demokrasinin kurumsallaşması noktasında etkinlik gösteren sivil toplum kuruluşları ile iletişim ve işbirliği kurmak ve geliştirmek partinin başlıca görevleri arasında gösterilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

DSP seçim bildirgelerinde sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları kavramları yerine, "toplumsal örgütler" ifadesini kullanıp, sivil toplum kuruluşları arasında sendikaları ve meslek kuruluşlarını ön plana çıkaran bir yaklaşım sergilerken, bu kuruluşlar aracılığıyla halkın siyasette etkin kılınması gereğini belirtmektedir. Katılımın kurumsallaşması noktasında yerel düzeyde sivil toplum kuruluşlarının da içinde yer alacağı "komşu kurulları" modeline yer veren DSP, merkezi düzeyde "Toplumsal Uzlaşma ve Anlaşma Kurulu" oluşturulmasını önermektedir.

Çoğulcu ve katılımcı siyaset hedefleyen MHP, sivil toplum kuruluşlarına hizmet sunumunda yer vermekle birlikte, DSP ile aynı paralelde

³¹ *CHP İktidarında Sivil Toplum Kuruluşları Ön Rapor*, CHP Genel Merkezi Yayını, Ankara Kasım 1998, s.1, 4.

sivil toplum kuruluşları içinde meslek kuruluşlarının katkılarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarına yönelik söz konusu tercihinin karşın MHP bu kuruluşları; "toplumun ayrılmaz parçası" olarak nitelimenin yanında ülkemizde demokrasinin gelişmesi sosyal adaletin ve barışın sağlanması için bu kuruluşların örgütlenmelerinin teşvik edileceğini vurgulamaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarını toplumun temel taşları olarak nitelendiren ANAP, bu kuruluşları toplumsal sorunların çözümünde "etkin" rol almalarının sağlanması yönündeki kararlılığını belirtmektedir. Sivil toplum kuruluşları ile siyasi partiler arasındaki ilişkilerin sağlanmasına ANAP ve CHP özel önem vermektedirler. ANAP, icraatlarının ve planladığı çalışmalarının sivil toplum kuruluşlarına anlatılmasının üzerinde durmakla, sivil toplum kuruluşlarının bir kesimini "baskı grubu" olarak kabul ettiğinin işaretini vermektedir. CHP sivil toplum kuruluşlarını içeren çalışmasında kendi iktidarlarında bu kuruluşlarla karşılıklı işbirliği ve ilişkileri geliştirme yollarını ele almaktadır. CHP, DSP gibi sivil toplum kuruluşlarına merkezi düzeyde oluşturulan ESK içinde geniş olarak yer verme hedefinin yanında, bu kuruluşlara yerel yönetim hizmetlerini yönlendirme ve denetleme imkanının tanınacağını belirtmektedir.

FP, sivil toplumun güçlendirilmesini ve sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerin geliştirilmesini öncelikli konular arasında görmektedir. FP'ni diğer partilerden ayıran nokta, mevcut işleyiş içinde sivil toplum kuruluşlarının da demokratik olmaları gerektiğine işaret ediyor olmasıdır. Sivil toplum kuruluşlarının kültür-sanat etkinliklerinde de ön plana çıkması gereğine yer veren FP, işçi-işveren temsilcilerini ekonomik sorunların çözümünde Devlele ortak hareket etmesini hedeflemektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının yönetime katılımlarının sağlanması için Türk idare yapısının çağdaş ve demokratik unsurlarla donatılması gerektiğini ifade eden DYP, FP ile aynı doğrultuda sivil toplum kuruluşlarının demokratik bir yapıya kavuşturulmalarının gereğini savunmaktadır. DYP, merkezi yönetimin gücünü sivil toplum kuruluşlarıyla paylaşmayı "Devleti etkin ve güçlü kılma hedefi" olarak değerlendirmekte sivil toplum kuruluşları içinde sendikaların ESK'daki etkinliklerinin artırılmasını öngörmektedir.

İncelediğimiz partiler sivil toplum anlayışının gelişmesi ve sivil toplum kuruluşlarının temsil edileceği kurumsallaşmış katılımcı yönetim modelleri konusunda somut çalışmalar içinde görünmemektedirler. Sivil toplum kuruluşlarının yönetime katılımları ise sendika ve meslek kuruluşlarının ESK çalışmalarına katılımı ve kuruluşlara siyaset yapma imkanı tanınmasıyla sınırlı kalmaktadır. Siyasi partilerin tamamı sivil toplum kuruluşları arasında baskı grubu niteliği taşıyan bu yönüyle üretimde etkin olan unsurların yönetime katılımlarına özel önem verirken "baskı grubu" niteliği taşımaktan uzak olan diğer sivil toplum kuruluşlarını ihmal ediyor görünmektedirler.

Türkiye’de Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

KAYNAKLAR

- 1946’ dan 21. Yüzyıla II. Demokrasi Programı, Devletin Yeniden Yapılanması, 3. Kitap, DYP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- 1946’ dan 21. Yüzyıla II. Demokrasi Programı, İnsanca Hayat, 5. Kitap, DYP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- 1946’ dan 21. Yüzyıla II. Demokrasi Programı, Siyasal Hukukun Demokratikleşmesi, 1. Kitap, DYP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
21. Yüzyıl Projeleri, 7. Kitap, DYP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- AKAT Asaf Savaş, "Sivil Toplum ve Ekonomi", Sivil Toplum, (Ed. Yurdakul FİNCANCI), TÜSES Yayınları, İstanbul 1991.
- AKTEPE Eyüp, “Yeni Bir Yüzyıla Gिरerken Türkiye”, Çare Dergisi, Yıl.1, S.2, MHP AR-GE Yayın Organı, Şubat 1999.
- Anavatan Partisi 18 Nisan 1999 Seçim Bildirgesi ve Türkiye Sözleşmesi, ANAP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- Anavatan Partisi Programı, ANAP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- ATAR Yavuz, "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi", Yeni Türkiye, S.18, Kasım-Aralık 1997.
- ATEŞ Toktamış, "Sivil Toplum ve Değerleri", Sivil Toplum, (Ed. Yurdakul FİNCANCI), TÜSES Yayınları, İstanbul 1991.
- BEATHAM David -Kevin BOYLE, Demokrasinin Temelleri, (Çev. Vahir Başak) Liberte Yayınları, Ankara 1998.
- Bilgi Toplumuna Hazırlık, MHP Bilim Teknolojik Araştırmalar Grubu Yayını, Ankara Ocak 1999.
- CHP İktidarında Sivil Toplum Kuruluşları Ön Rapor, CHP Genel Merkezi Yayını, Ankara Kasım 1998.
- Cumhuriyet Halk Partisi Çözüm 2000, CHP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- Demokratik Sol Parti (DSP) 1991 Seçim Bildirgesi, DSP Genel Merkezi Yayını, Ankara Tarihsiz.
- Demokratik Sol Parti 1995 Seçim Bildirgesi, DSP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- Demokratik Sol Parti 1999 Seçim Bildirgesi, DSP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- Demokratikleşme ve İnsan Hakları Ön Rapor, CHP Somut Politikalar Çalışma Grubu No: 01, Ankara Mayıs 1998.

- ECEVİT Bülent, RP-DYP Hükümetinin Programı Üzerinde TBMM’de Yaptığı Konuşma, 6 Temmuz 1996, DSP Genel Merkezi Yayını, Ankara Tarihsiz.
- ECEVİT Bülent, Toplumsal Kültürün Türk Siyasal Yaşamına Etkisi, DSP Genel Merkezi Yayını, Ankara 1997.
- ERÖZDEN Ozan, "STK'lar ve Hukuki Çerçeve de Yenilik Talepleri Üzerine Notlar", Merhaba Sivil Toplum, (Der. Taciser ULAŞ), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, Tarihsiz.
- Fazilet Partisi Kızılcahamam Toplantıları, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 1-6 Eylül 1998.
- GÖNÜL Uğur, "Siyasette Toplam Kalite Yönetimi ve Sivil Toplum Örgütleri", Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, Mayıs-Haziran 1997.
- Günüşğında Türkiye, Fazilet Partisi 18 Nisan 1999 Seçim Beyannamesi, Fazilet Partisi Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- İBRAHİM Ferhad, "Sivil Toplum Üzerine Arap Tartışması", Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları, (Der. Ferhad İbrahim-Heidi Wedel), İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- KUÇURADI İoanna, Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- KUTAN M.Recai, Seçim Beyannamesi Basın Toplantısı, Fazilet Partisi Genel Merkezi Yayını, İstanbul 20 Mart 1999.
- KUZU Burhan, "Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum", AÜSBFD, C.47, S.1-2, Ocak-Haziran 1992.
- Lider Türkiye'ye Doğru, MHP 18 Nisan 1999 Seçim Bildirgesi, MHP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- NARLI Nilüfer, "Sivil Toplum Örgütlerine İlişkin Teorik Yaklaşımlar", İlim ve Sanat Dergisi, S.46-47, 1997.
- SARIBAY Ali Yaşar, Postmodernite Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1995.
- SELÇUK Sami, Zorba Devletten Hukuk Üstünlüğüne, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1998.
- TAŞDELEN Doğan, Çağdaş Katılımcı Demokratik Belediye, Yorum Basın Yayın, Ankara 1993.
- TOSKAY Tunca, "21. Yüzyılın Eşiğinde Küreselleşme ve Türkiye", MHP Parti İçi Eğitim Faaliyetleri 1, MHP Genel Merkezi Yayını, Ankara 1996.
- TURAN İlter, "Sivil Toplum Kurumları ve Özerklik", Sivil Toplum, (Ed. Yurdakul FİNCANCI), TÜSES Yayınları, İstanbul 1991.

Türkiye’de Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye’nin Çevre Meseleleri ve Milli Çevre Politikası, MHP Bilim Teknolojik Araştırmalar Grubu Yayını, Ankara Ocak 1999.

YILMAZ Aytekin, "Sivil Toplum Demokrasi ve Türkiye", Yeni Türkiye, Yıl.3, S.18, Kasım-Aralık 1997.